

них утворюється зчеплене покриття. Ці ж закономірності повною мірою стосуються аналогічних молібденовмісних розплавів і електроосадження молібдену.

Стационарні потенціали титану у всіх розплавах не встановлюються через інтенсивне розчинення кисню в поверхневому шарі електрода. Тому перед осадженням вольфраму поверхню титану міднили або нікелювали. Вольфрамові покриття електроосаджували з галогенідно-оксидних $KCl-NaCl-Na_2WO_4-NaPO_3$, $NaCl-Na_3AlF_6-Na_2WO_4-(WO_3)$ і оксидних $Na_2WO_4-B_2O_3$, $Na_2WO_4-NaPO_3$ та $Na_2WO_4-Na_2S_2O_7$ електролітів. Ми підібрали оптимальні параметри реверсивного режиму осадження. Електрод порівняння – $KCl-NaCl-2,5$ моль. $PbCl_2|Pb$ і $T = 1023$ К в галогенідно-оксидних розплавах; $Na_2WO_4-0,2WO_3|O_2$, Pt і $T = 1173$ К – у оксидних розплавах.

Вольфрамові покриття в розплаві $KCl-NaCl-Na_2WO_4-NaPO_3$ утворюються, якщо виконується співвідношення $0,02 < [PO_3^-]/[WO_4^{2-}] < 0,18$. За концентрації Na_2WO_4 менше 1 мол. % у незчепленому осаді виявлено домішки фосфідів, за концентрацій понад 10 мол. % на дифрактограмах виявлено оксиди вольфраму. За концентрацій метафосфату, що перевищують $[PO_3^-]/[WO_4^{2-}] \geq 0,18$ виділяються вольфрам і його фосфіди і зчепленого покриття не утворюється. Вольфрамові покриття в розплаві $NaCl-Na_3AlF_6-Na_2WO_4$ утворюються за концентрації вольфраму натрію 1...15 мол. %. За великих концентрацій починається осадження диоксиду вольфраму і вольфрамових бронз. З електроліту $Na_2WO_4-B_2O_3$ вольфрам осаджується, якщо концентрація оксиду бору не перевищує 10 мол. %. При більшій його концентрації на дифрактограмах виявлено оксиди вольфраму і бронзи. Вольфрамові покриття в розплаві $Na_2WO_4-NaPO_3$ утворюються за концентрації метафосфату 0,5...15,0 мол. %. За великих концентрацій поряд з вольфрамом осаджуються його бронзи і осад швидко переростає в дендрити. З електроліту $Na_2WO_4-Na_2S_2O_7$ вольфрам осаджується, якщо концентрація $Na_2S_2O_7$ становить 2,5...12,5 мол. %. За великих концентрацій поряд з вольфрамом осаджуються його диоксид і сульфід.

Вацішин М.П., Лисенко Є.М., Габ А.І., Малишев В.В.

(Університет «Україна», м. Київ)

**КЕРУВАННЯ СТРУКТУРОЮ ПОКРИТТІВ ЗМІНОЮ СКЛАДУ АТМОСФЕРИ
ПРИ ЕЛЕКТРОЛІЗІ ВОЛЬФРАМАТНО-МОЛІБДАТНИХ РОЗПЛАВІВ**

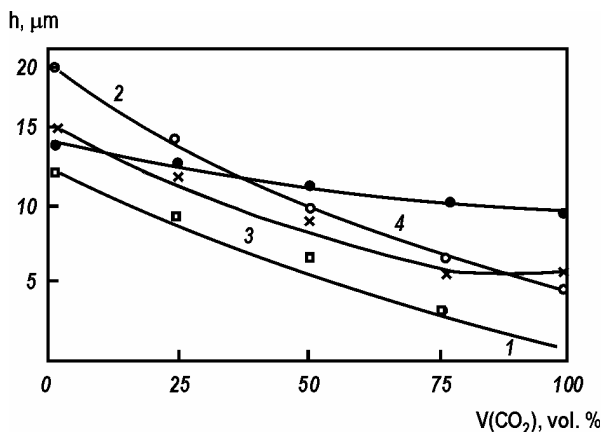
E-mail: viktor.malyshev.igic@gmail.com

Експерименти проводили в герметичному металевому електролізері. Електролітами служили розплавлені суміші Na_2WO_4-3 мол. % MoO_3 , Na_2WO_4-5 мол. % WO_3 , $Na_2WO_4-Li_2WO_4-10$ мол. % WO_3 .

Введення вуглекислого газу в атмосферу над ванною призводить до зменшення зерен молібденових і вольфрамових осадів з 17...20 мкм до 7,5...3,0 мкм (рис. 1). Підвищення парціального тиску CO_2 при електролізі розплаву $\text{Na}_2\text{WO}_4 - \text{Li}_2\text{WO}_4 - 10$ мол. % WO_3 за 1023 К призводить до переродження у вольфрамові порошкові осад та співосадження порошків вуглецю на катоді.

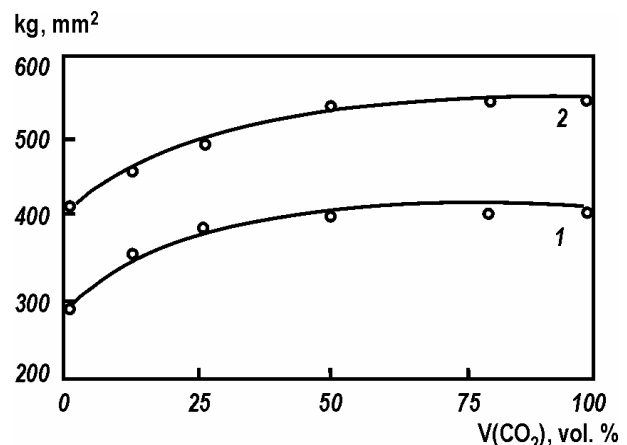
Підвищення температури знижує вплив CO_2 і за 1173 К суцільні осад молібдену і вольфраму були отримані за атмосфери над ванною, що містить до 100 % об. CO_2 . Проте, за цієї температури з розплаву $\text{Na}_2\text{WO}_4 - \text{WO}_3$ вуглець на катоді (до 1 мас. %) виділяється за атмосфери, що містить 25 об.% вуглекислого газу. Імовірно, це пов'язано з більшою «основністю» розплаву, що містить вольфрамат натрію. Активність іонів кисню в ньому за однієї й тієї ж концентрації WO_3 вище, ніж в розплаві $\text{Na}_2\text{WO}_4 - \text{Li}_2\text{WO}_4$.

Співосаджуваний вуглець виступає як пасиватор, блокуючи ріст зерен і здрібнення осаду. Суцільні осад молібдену (вольфраму) мають стовпчасту структуру (навіть за 60-70 об.% CO_2 над ванною). Мікротвердість осадів зростає при введенні вуглекислого газу в атмосферу над ванною (рис. 2).

1 – $\text{Li, Na} | \text{WO}_4 - 10$ моль.% WO_3 ; $T = 1173$ К; $i = 0,05$ А/см²; 2 – $\text{Li, Na} | \text{WO}_4 - 10$ моль.% WO_3 ; $T = 1173$ К; $i = 0,10$ А/см²; 3 – $\text{Na}_2\text{WO}_4 - 5$ мол. % WO_3 ; $T = 1173$ К; $i = 0,10$ А/см²; 4 – $\text{Na}_2\text{WO}_4 - 3$ моль. % MoO_3 ; $T = 1173$ К; $i = 0,05$ А/см²

Рис. 1. Залежність розміру зерна осадів молібдену і вольфраму від вмісту CO_2 над розплавом

1 – $\text{Na}_2\text{WO}_4 - 3$ моль. % MoO_3 ; $T = 1173$ К; $i = 0,05$ А/см²; 2 – $\text{Na}_2\text{WO}_4 - 5$ моль. % WO_3 ; $T = 1173$ К; $i = 0,05$ А/см²

Рис. 2. Залежність мікротвердості осадів молібдену і вольфраму від вмісту CO_2 над розплавом

У хлоридних розплавах пасиватором є не лише вуглець, але і O^{2-} , утворений за відновлення CO_2 . Він взаємодіє в розплаві з іонами важкоплавкого металу з утворенням оксикатіонів, які, відновлюючись на катоді до нижчих оксидів, разом з вуглецем включаються в катодний осад.

Введення CO₂ в атмосферу над вольфраматно-молібдатними ваннами змінює структуру поверхні та текстуру осадів. Наприклад, за 1123 К (особливо це помітно за 1273 К) і 10...40 об. % CO₂ зерна в осадах набувають переважно орієнтації з віссю <100>, перпендикулярною основі. Здрібнення структури осадів під дією атмосфери вуглекислого газу дозволяє отримати осади молібдену або вольфраму завтовшки близько 1,0...1,5 мм.

Гайнулін Р.В., Малорот М.О., Габ А.І., Малишев В.В.

(Університет «Україна», м. Київ)

ОДЕРЖАННЯ НАНОПОРОШКІВ НА ОСНОВІ ВОЛЬФРАМУ КОМБІНОВАНИМ ХІМІКО-МЕТАЛУРГІЙНИМ МЕТОДОМ

E-mail: viktor.malyshev.igic@gmail.com

Метою даної роботи є розробка низькотемпературних методів, що дозволяють у ході виготовлення нанопорошків регулювати структуру та властивості одержаних кінцевих матеріалів.

У роботі для синтезу нанопорошків заданого складу на основі вольфраму використовували комбінований хіміко-металургійний метод, що поєднує осадження гідроксидів металів із розчинів відповідних солей з наступним водневим відновленням одержаного проміжного продукту. Початковими матеріалами для одержання проміжного продукту були: вольфраматна кислота, хлориди заліза, кобальту та нікелю.

Визначено умови взаємодії твердої вольфраматної кислоти з розчинами солей заліза, нікелю та кобальту. Встановлено, що найточніші результати щодо хімічного складу наноконпозицій на основі вольфраму можна одержати, якщо концентрації розчинів знаходяться в інтервалі 5...75 г/л. У табл. 1 подано результати рентгенофазового аналізу одержаного продукту.

Таблиця 1. Фазовий склад проміжного продукту на основі вольфраму

Фаза	WO ₃	W ₂₀ O ₅₈	Fe ₂ O ₃	NiFe ₂ O ₄	Co ₃ O ₄	NiO	FeWO ₄	WOCl ₃
Вміст, об. %	64,12	21,98	3,72	3,36	2,54	2,02	1,92	0,34

З термогравіметричних даних щодо проміжного продукту, одержаних у двох середовищах: водні та гелії, слідує, що металізація хімічної суміші відбувається у декілька етапів і в різних температурних інтервалах. Проте температурні інтервали та температурні максимуми, що характеризують відновлення як ферумової, нікелевої та кобальтової, так і вольфрамової складових у суміші, зміщено у більш низькотемпературну область. Зниження температури металізації оксидів феруму, нікелю, кобальту пов'язано, можливо, зі зме-